

11. Разумовский В.Н. Проблемы зеленого рынка Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fabrikadr.com.ua/index.php?id=2385&show=news&newsid=53751>

12. Результати круглого столу «Декоративне розсадництво в Україні та Європі: розвиток та перспективи галузі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svsm.com.ua/new>

Освещены особенности становления отечественного декоративного питомниководства, охарактеризовано современное состояние и проблемы, а также его задачи на будущее.

Декоративное питомниководство, посадочный материал, ассортимент растений.

The peculiarities of formation of native ornamental nursery, describes the current status and problems of today and the main challenges for the future.

Ornamental nursery, planting material, assortment of plants.

УДК 630* 232

ЛІСОКУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ВП НУБІП УКРАЇНИ «БОЯРСЬКА ЛІСОВА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ» ТА ЇЇ СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ

В.М. Маурер, кандидат сільськогосподарських наук

Я.Д. Фучило, доктор сільськогосподарських наук

В.В. Білека, інженер лісового господарства

Охарактеризовано найбільш значущі об'єкти лісокультурної спадщини ВП НУБІП України „Боярська ЛДС” та їх сучасне значення. Запропоновано низку заходів з підтримання стану існуючих об'єктів і закладання нових стаціонарів з урахуванням глобальних і регіональних викликів сьогодення.

Лісові культури, лісокультурна справа, лісокультурна спадщина, відтворення лісів, лісовідновлення, лісорозведення.

Важливою основою для наукового обґрунтування та ефективного запровадження нових підходів і прогресивних технологій у практику вітчизняного лісового господарства є науково-дослідні об'єкти, що були створені свого часу і закладаються нині на землях лісового фонду України як науковцями і науково-педагогічними працівниками, так і виробничниками. З урахуванням тривалості лісовирощування особливої цінності набуває лісокультурна спадщина нинішніх і минулих поколінь лісівників, яка містить у собі не тільки історичний аспект, а й перевірені часом алгоритми

розв'язання тих чи інших проблем з відтворення лісів. У цьому контексті особливо вагомою є лісокультурна спадщина лісівників і науковців ВП НУБіП України „Боярська ЛДС”, яка налічує понад 120 років. Вагомість її надбань посилюється географічним розташуванням лісів станції у південній частині Київського Полісся та північній смузі Правобережного Лісостепу, а також навчально-дослідницьким спрямуванням установи. У лісовому фонді підприємства, головним чином, зростають високопродуктивні природні та штучні насадження з домінуванням сосни звичайної, яка характеризується тут найвищими, в межах свого ареалу, класами бонітету і тому представляє неабиякий інтерес та обумовлює доцільність їх усестороннього дослідження.

ВП НУБіП України „Боярська ЛДС” (на момент організації Боярський лісгосп) статус навчально-дослідного господарства отримала у 1925 р., одночасно з відкриттям лісоінженерного факультету Київського сільськогосподарського інституту. І ось уже майже 80 років ведення лісового господарства станції має свою специфіку. При цьому, лісокультурні роботи установи, як і її виробнича діяльність загалом, значною мірою зорієнтовані на навчальні цілі та мають дослідний характер. За цей час на її теренах створено близько двох тисяч науково-дослідних та дослідно-виробничих об'єктів.

Значну кількість дослідних культур було закладено у повоєнні роки. Найбільшу увагу науковці станції у цей час приділяли вивченню питань агротехніки вирощування культур сосни звичайної – основної лісотвірної породи Полісся і північних районів Лісостепу, дослідженням шляхів підвищення продуктивності мішаних насаджень регіону, методів лісової рекультивациі териконів, опрацюванню особливостей плантаційного лісовирощування та інтродукції деревних рослин. Наукова діяльність станції тісно пов'язана з іменами таких відомих лісівників, як Є.В. Алексєєв, Є.П. Вотчал, П.С. Погребняк, Д.І. Товстоліс, З.С. Головянко, А.П. Тольський, І.О. Яхонтов, Р.Т. Кравченко, В.Е. Шмідт, М.М. Ягниченко, П.Г. Кальной, Б.Й. Логгінов, К.Є. Нікітін, Д.Д. Лавриненко, М.І. Гордієнко, М.І. Ониськів, М.В. Юр, В.Є. Свириденко та багатьох інших. Позитивне значення мало залучення до закладання наукових об'єктів і проведення досліджень головних спеціалістів підприємства і досвідченого корпусу лісничих. Нині важливе значення має комплексне дослідження науково-дослідних об'єктів лісокультурної спадщини науковцями, аспірантами, студентами магістратури та ефективне використання їх у навчально-практичній діяльності у процесі підготовки фахівців для лісової галузі.

Мета дослідження – актуалізація значення лісокультурної спадщини ВП НУБіП України „Боярська ЛДС” для виробничої, наукової та освітнянської діяльності й пошук шляхів підвищення ефективності використання надбань науковців та лісівників підприємства для інтенсифікації та екологізації ведення лісового господарства у регіоні.

Матеріали та методика дослідження. Об'єктом дослідження були насадження, що сформувалися внаслідок закладання різноманітних лісокультурних дослідів, їх стан та наукова цінність. Під час досліджень вико-

ристані загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, узагальнення та ряд інших. Лісівничо-таксаційні характеристики насаджень встановлювалися за традиційними методиками [2]. В основі проведених узагальнень були публікації минулих років [6] та результати власних робіт, спостережень і друківаних праць [10, 21, 22].

Результати дослідження. Значна кількість лісокультурних наукових об'єктів у лісах станції зумовлена переважанням штучного лісовідновлення на її теренах, починаючи з кінця позаминулого століття. Перехід від природного лісовідновлення до штучного був зумовлений низкою причин, серед яких запровадження суцільнолісосічних рубок, низькою ефективністю дерев-насіників, які залишали на зрубках (у кількості 40–60 шт. на 1 га), використання лісосік завширшки 50 і більше метрів і надмірною тривалістю (7–15 років) періоду природного лісовідновлення.

Перші вдалі посадки лісу на зрубках було проведено у 1883 р. [6]. До 1917 р. при створенні лісових культур переважало садіння 1–2-річних сіянців на розкорчованих зрубках після 2–3-річного попереднього сільськогосподарського користування. Висаджування сіянців спочатку проводили під садивний кіл, а пізніше – під бур Розанова і меч Колесова. Початкова густина переважно коливалася від 7,2 до 9,6 тис. шт. сіянців на 1 га, рідше – 14,4 тис. шт. сіянців на 1 га.

І нині зберегли практичне значення результати досліджень П.Г. Кального [8] у посівному відділенні Плесецького лісництва щодо ефективності культивування у полях сівозмін розсадників Полісся і північних районів Лісостепу сидеральних культур люпина одно- і багаторічного. Не менший інтерес становлять матеріали Б.Й. Логгінова та Г.С. Корецького [7] з опрацювання ефективної агротехніки вирощування сіянців берези шляхом регулювання та оптимізації рівня їх мінерального живлення і М.І. Ониськіва [14] стосовно впливу різних способів передпосівного обробітку насіння ялини європейської на енергію проростання та їх схожість.

Проте переважна більшість науково-дослідних об'єктів, закладених у ВП НУБіП України „Боярська ЛДС”, стосувалися лісокультурного виробництва. Найбільш цінними та вагомими, що не втратили своєї актуальності донині є довоєнні (1937–1940 рр.) культури сосни звичайної літньої посадки В.Е. Шмідта [24] і повоєнні штучні насадження М.В. Юра [25] з різною глибиною основного обробітку ґрунту та висаджування сіянців і впливу їх якості на ріст, а також класичні культури сосни звичайної П.Г. Кроткевича і М.М. Ягниченка з різною початковою густрою, які тривалий час ретельно досліджував Ю.М. Савич [17, 18].

Тривалу історію у лісах станції мають дослідження особливостей закладання та агротехніки вирощування швидкорослих культур (прообраз плантаційного лісовирощування), зокрема тополь, які започаткував І.А. Нікітін [12] у 1962 р. на землях Ясногородської дачі Жорнівського лісництва. Певний інтерес з позицій підвищення товарної цінності деревини становлять дослідження П.Г. Кроткевича [5], що стосувалися особливостей технології вирощування безсучкової деревини сосни звичайної, ре-

зультати якого нині успішно використовуються у Швеції, Німеччині та інших країнах Європи у процесі догляду за якістю «дерев майбутнього».

На особливу увагу заслуговують і науково-дослідні об'єкти, присвячені інтродукції цінних деревних порід та їх експлуатації [4], використанню ростових речовин [1], виправленню соснових насаджень незадовільного стану і створенню піднаметових культур [15], механізації лісокультурних робіт [9] та ряд інших.

З урахуванням сучасних потреб та глобальних і регіональних викликів сьогодення, не меш актуальним є продовження славних традицій, оновлення та закладання нових науково-дослідних і навчальних об'єктів у лісах станції з метою збагачення її лісокультурної спадщини.

До таких об'єктів, насамперед, належать створені за ініціативи завідувача кафедри лісових культур УСГА, професора П.Г. Кального співробітниками (Т.Т. Малюгіним, В.М. Бегебою, В.М. Маурером, Ф.М. Бровком) та студентами лісогосподарського факультету і «Боярської ЛДС» (В.С. Курилом, В.І. Маслаєм, М.І. Ониськівим, О.Г. Жук та ін.) дослідні штучні насадження з метою вивчення еколого-лісівничих особливостей різних способів підготовки зрубів до заліснення в умовах свіжого субору (1978 р.) та росту і стану еколого-географічних культур сосни звичайної (1981 р.).

Перший з них закладено у кв. 286, вид. 1 Плесецького лісництва. Насадження, на місці якого було створено дослідні культури з різною підготовкою зрубів, зростало в умовах свіжого субору (В₂) і у віці головної рубки мало склад 10Сз+Дз, вік 120–140 років і кількість стовбурів на 1 га – 304 шт. Експериментальну площу було розділено на 4 частини по 1,5 га, кожна з яких характеризувала певний спосіб підготовки зрубу до заліснення. Перша – контроль, представляла зруб після рубання лісу за традиційною технологією: валка дерев мотопилою і залишення пня висотою, що не перевищує 1/3 його діаметра. Друга частина ділянки характеризувала спосіб, що передбачає пониження пнів у рівень із землею пенькорізною машиною МПЦ-1,5 (конструктор В.І. Маслай) з метою покращення умов для механізації наступних робіт зі створення культур. Третій і четвертий варіанти підготовки зрубів представляли способи, які передбачають повне очищення площ від пеньків: корчування пеньків корчувачем Д-496 (третій) і звалювання дерев з корінням деревовалом ДК-1 (конструктор – В.С. Курило, четвертий). При цьому викорчувані пеньки було видалено за межі лісокультурної площі і складено вздовж дослідної ділянки у вали висотою до 2 м і площею близько 0,4 га, а на самій площі проведено вирівнювання поверхні ґрунту і вичісування коріння.

Обробіток ґрунту – суцільний: на розкорчованих площах – плугом ПЛН-4-35, а на нерозкорчованих – плугом ПЛД-1,2.

Однорічні сіянці висаджували лісосадильною машиною СБН-1А. Схема розміщення садивних місць – 3,0х0,7 м. Схема змішування порід – 4рСз1рДз. Догляд у міжряддях культур проводився упродовж чотирьох років культиватором КЛБ-1,7, а в рядах – додатковий ручний за схемою: 5(4)-4(3)-3(2)-2(1)-1 [3].

Проведеними дослідженнями встановлено, що до повного зімкнення крон кращим ростом, за рахунок вищої якості робіт з обробітку ґрунту, висаджування сіянцив та агротехнічних доглядів, відрізнялися саджанці сосни на ділянках, очищених від пнів (вар. 3 і 4), а починаючи з жерднякового віку – культури на площах неочищених від пнів (контроль, вар.1). За однакової повноти найбільшим запасом характеризувалися культури на контролі (табл.1). Автори меншу продуктивність культур на очищених площах пояснюють зменшенням родючості ґрунту внаслідок винесення органіки пнів і коріння за межі ділянки та перемішуванням генетичних горизонтів.

1. Вплив способу підготовки зрубів на ріст і продуктивність 24-річних культур сосни звичайної (ТЛУ – В₂)

Варіант підготовки зрубу (очищення або неочищення від пнів)	Кількість дерев, шт.·га ⁻¹	Д, см	Н, м	Бонітет	G, м ² ·га ⁻¹	Повнота	Запас, м ³ ·га ⁻¹ , за P = 0,8
1. Корчування пеньків корчувачем Д-496	1840	13,4	12,5	I ^a	25,8	0,72	180
2. Звалювання дерев деревовалом ДК-1	2080	13,0	12,7	I ^a	27,4	0,77	185
3. Пониження пеньків машиною МПЦ-1,5	1360	14,4	12,6	I ^a	22,0	0,62	185
4. Контроль (без корчування і пониження пеньків)	1360	14,3	13,2	I ^b	21,8	0,61	195

Із двох варіантів корчування пеньків на зрубках більш економічно і екологічно доцільним є корчування деревовалом. За даними В.М. Портного [16], при очищенні площі деревовалом ДК-1, порівняно з корчуванням пнів, утворюються значно менші підкореневі ями, відбувається більш повне витягування коріння та краще очищення кореневої системи від ґрунту.

У цілому, обидва способи підготовки лісокультурної площі, що передбачають очищення площі від пнів та пеньків не знайшли широкого застосування у лісівничій практиці, хоча і їм притаманні певні позитивні аспекти.

Другий об'єкт, еколого-географічні культури сосни звичайної, було створено у 1981 р. викладачами (В.М. Маурер, Ф.М. Бровко) та студентами факультету і науковцями станції (М.І. Ониськів, О.Г. Жук), за ініціативи та участі зав. кафедри лісових культур, професора П.Г. Кального.

Для створення еколого-географічних культур, упродовж 1979–1980 рр. було зібрано насіння у пристигаючих та стиглих чистих за складом деревостанах переважно I класу бонітету, які зростали в однакових лісорослинних умовах (свіжого субору) у різних природно-кліматичних регіонах: Поліссі (вар.1 – Західне Полісся, Волинська обл.; 2 – Центральне Полісся, Житомирська обл.; 3 – Східне Полісся, Чернігівська обл.; 6 – Київське Полісся, Київська обл.), Лісостепу (4 – Західний Лісостеп, Львівська обл.; 5 – Правобережний Лісостеп, Черкаська обл.; вар.7 – Лівобережний

Лісостеп, Сумська обл.) і Степу (8 – Луганська обл.) України, а також Гомельщини Білорусії (вар. 9) та Воронежської області Росії (вар. 10).

Культури створені в умовах свіжого субору на зрубі по суцільно обробленій площі, після звалювання дерев з корінням деревовалом ДК-1 із розміщенням рядів з півночі на південь за схемою розміщення садивних місць 2,0x1,0 м у двох повторах [10]. Останній облік у еколого-географічних культурах проведено у 2011 році (табл. 2).

Дослідження даного об'єкта у цілому підтверджують правильність висновку про те, що культури сосни звичайної з насіння Поліської низовини і Прибалтики мають перевагу над іншими походженнями майже у всіх дослідках, закладених на території Європи [22]. Пояснити це можна значною гетерозиготністю сосни з Полісся, оскільки вона сформувалась після відступу льодовика внаслідок злиття ізольованих до цього частин ареалу.

Результати досліджень використані при написанні кандидатських дисертацій С.І. Сагайдак [19] та М.В. Сбитною [20].

2. Таксаційні показники 32-річних еколого-географічних культур сосни звичайної

№№ варіантів	Кількість дерев, шт.·га ⁻¹	Д, см	Н, м	G м ² ·га ⁻¹	Повнота	Запас, м ³ ·га ⁻¹	Бонітет
1.	2481	13,6	16,0	36,07	0,80	291	I ^b
2.	2519	14,3	15,4	40,47	1,00	316	I ^a
3.	2652	14,9	17,0	46,18	1,03	392	I ^b
4.	2348	14,8	16,6	40,39	0,90	336	I ^b
5.	2386	14,3	16,5	38,29	0,85	317	I ^b
6.	2689	15,1	17,0	48,16	1,07	409	I ^b
7.	2481	14,6	15,7	41,27	1,02	323	I ^a
8.	2197	14,3	15,0	35,47	0,88	270	I ^a
9.	3390	12,7	14,7	43,10	1,19	326	I
10.	2633	13,4	15,0	37,19	0,92	285	I ^a

Предметом кандидатських і докторських дисертацій часто були і культури сосни звичайної різної початкової густоти, які створено навесні 1940 року у кв. 80, вид 9 Боярського лісництва. За літературними даними [6], історія їх створення пов'язана з іменами доцентів кафедри лісових культур Київського лісгосподарського інституту П.Г. Кроткевича і М.М. Ягниченка. Дослідні культури створені під меч Колесова однорічними сіянцями за квадратною схемою розміщення садивних місць з варіантами початкової густоти: 2,5; 5,0; 7,5; 11,5; 17,5; 24,5; і 30,0 тис. шт.·га⁻¹.

У 1951 р. В.М. Овсянкіним і Ю.М. Савичем [13] в них закладено 7 постійних пробних площ, на яких з того часу систематично проводяться дослідження [17, 18]. Сучасна характеристика культур наведена у табл.3.

При дослідженні дослідних культур необхідно враховувати інтенсивний відпад дерев у віці від 13 до 20 років. внаслідок сніговалів, які суттєво вплинули на їх густоту. Сильніше зрідлились густі посадки. У густих

культурах (17,5–25,0 тис. шт.·га⁻¹) залишилося від 43 до 58% дерев, а у рідких (2,5–7,5 тис. шт.·га⁻¹) – збереженість культур становила 64–82%.

3. Таксаційна характеристика 71-річних соснових культур різної початкової густоти (кв. 80 Боярського л-ва)

№ пр. пл.	Початкова, густота, тис. шт.·га ⁻¹	Кількість дерев, тис. шт.·га ⁻¹	D, см	H, м	G, м ² ·га ⁻¹	Бонітет	Повнота	Запас, м ³ ·га ⁻¹
1	25,0	0,81	27,7	27,3	48,7	I ^a	0,97	629
2	11,5	0,68	28,0	28,1	42,0	I ^a	0,83	559
3	7,5	0,79	27,6	27,2	47,7	I ^a	0,95	613
4	5,0	0,72	28,7	27,8	46,4	I ^a	0,92	611
5	2,5	0,66	31,2	29,0	50,2	I ^b	0,92	688

Отримані дані вказують на доцільність (при встановленні початкової густоти культур сосни) врахування не тільки типу лісорослинних умов, а й цільового призначення створюваних насаджень та лісівничий потенціал заліснюваних ділянок.

У контексті актуалізації запровадження адаптаційного підходу до відтворення лісів, особливого значення набувають об'єкти, що характеризують успішність появи природного поновлення та можливості використання його для лісовідновлення. Такий об'єкт за ініціативи керівництва станції та кафедри лісовідновлення та лісорозведення було закладено у 2010 р. в умовах свіжої судіброви на свіжому зрубі площею 2,2 га Плесецького лісництва (кв. 275, вид. 26). На дослідній ділянці у січні – травні 2010 р. було проведено суцільну вузько лісосічну лісовідновну рубку 101-річного насадження (10Сз+Дз, Нср – 32 м, Дср – 40 см, М – 520 м³·га⁻¹, N – 295 шт. дерев·га⁻¹, С₂ГДС).

Динаміка появи та розвитку природного поновлення сосни звичайної на цьому об'єкті наведена у табл. 4.

4. Динаміка розвитку природного поновлення сосни звичайної

Рік, сезон обліку	Кількість природного поновлення, тис. шт.·га ⁻¹ :			
	1-річне	2-річне	3-річне і старше	Усього
2011, весна	36,9	5,7	0,8	43,4
2011, осінь	20,4	16,1	3,5	40,0
2012, осінь	4,9	17,4	4,9	27,2

Значна кількість 1–3-річного задовільного за станом природного поновлення сосни на дослідній ділянці упродовж трьох років після рубки свідчить про його достатність для формування на даній площі високоповнотного насадження з переважанням у його складі головної лісо-твірної породи. А наявність у регіоні досліджень схожих за лісівничими ознаками ділянок є прямим доказом реальної можливості суттєвого збільшення у Поліссі питомої ваги площі природних молодняків сосни.

Цікавими як з навчальної, так і наукової точок зору є об'єкти закладені упродовж 2011–2012 рр. працівниками Плесецького лісництва спільно з науковцями кафедри. Насамперед це стосується полішахових культур в умовах свіжої судіброви (рис.) та низки культур сосни з участю модрина європейської, створених за різними схемами змішування порід.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
А	Сзв	Чш	Яле	Мде	Дзв	Бер	Лпд	Клг	Гзв	Дпн
Б	Чш	Мде	Бер	Клг	Дпн	Сзв	Яле	Дзв	Лпд	Гзв
В	Яле	Бер	Гзв	Сзв	Мде	Лпд	Дпн	Чш	Дзв	Клг
Г	Мде	Клг	Сзв	Дзв	Гзв	Чш	Бер	Дпн	Яле	Лпд
Д	Дзв	Дпн	Мде	Гзв	Яле	Клг	Чш	Лпд	Сзв	Бер
Е	Бер	Сзв	Лпд	Чш	Клг	Яле	Гзв	Мде	Дпн	Дзв
К	Лпд	Яле	Дпн	Бер	Чш	Гзв	Дзв	Сзв	Клг	Мде
Л	Клг	Дзв	Чш	Дпн	Лпд	Мде	Сзв	Гзв	Бер	Яле
М	Гзв	Лпд	Дзв	Яле	Сзв	Дпн	Клг	Бер	Мде	Чш
Н	Дпн	Гзв	Клг	Лпд	Бер	Дзв	Мде	Яле	Чш	Сзв

Схема розміщення порід у полішахових культурах в умовах свіжої судіброви (Плесецьке л-во, кв.93, вид. 2–5, ТЛУ – С₂, Тип лісу – свіжа сосново-дубова судіброва, площа 1 га)

Не менш значущими для лісокультурної спадщини станції є колекція клонів тополь та верб на навчально-дослідному розсаднику кафедри і закладені з їх участю дослідно-виробничі плантаційні культури (Боярське л-во, кв. 123, вид. 29 і кв. 122, вид. 13) [21], а також дослідження кафедри з «госпіталізації сіянців», розпочаті В.Е. Шмідтом [23] і продовжені нині з використанням сучасних матеріалів [11]. Вони є яскравим прикладом використання і подальшого розвитку лісокультурної спадщини вдячними учнями.

Важко переоцінити значення об'єктів лісокультурної спадщини для навчально-виховної роботи, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, перевірки робочих гіпотез та апробації результатів наукових пошуків співробітників університету. Саме тому нині важливо зосередити увагу на підтриманні належного стану існуючих об'єктів, що мають неабияку цінність, і закладання нових стаціонарів, з урахуванням глобальних і регіональних викликів сьогодення.

Зважаючи на досвід минулих років, доцільно, передусім, збільшити питому вагу та підвищити значення створення комплексних, міжкафедральних наукових об'єктів. З метою забезпечення системного підходу до цього надзвичайно важливого напрямку роботи, вкрай важливо розробити положення щодо порядку закладання, догляду та ефективного використання наукових об'єктів кафедрами та науковою частиною БЛДС.

Для інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності студентів інституту, поряд із закладанням об'єктів на території лісового фонду БЛДС, кафедрам слід активізувати створення навчально-наукових лісознавчих, лісомеліоративних, екологічних і біологічних стаціонарів у лісових масивах у районі університету і Ботанічному саду, на зразок навчально-

дослідного розсадника та унікальних насаджень і водотоків до- і повоєнних років.

Список літератури

1. Головащенко В.П. Опыт Боярского учебно-опытного лесхоза по созданию лесных культур / В.П. Головащенко, Н.В. Юр // Вопросы технического прогресса в лесном хозяйстве и лесной промышленности. Тезисы докладов. – К., 1965. – С. 11–18.
2. Гордієнко М.І. Методичні вказівки до вивчення та дослідження лісових культур / М.І. Гордієнко, В.М. Маурер, С.Ю. Ковалевський. – К. : НАУ, 2000. – 101 с.
3. Гордиенко М.И. Результаты исследований влияния способа подготовки почвы на успешность культур сосны в Полесье / М.И. Гордиенко, Н.И. Ониськив, А.В. Кистень // Пути повышения продуктивности лесов Украины и Молдавии : научные труды УСХА. – 1983. – С. 11–15.
4. Гордиенко М.И. О создании наиболее доходных лесных насаждений в лесостепи УССР / М.И. Гордиенко // Вопросы повышения продуктивности земледелия : тр. УСХА. Вып. VIII. – 1963. – С. 262–265.
5. Кроткевич П.Г. Выращивание высококачественной древесины / П.Г. Кроткевич. – М.- Л., Гослесбумиздат, 1955. – 180 с.
6. Лесокультурный опыт Боярского учебно-опытного лесхоза. – М. : Лесная промышленность, 1968. – 388 с.
7. Логгинов Б.И. Основы полезащитного лесоразведения / Б.И. Логгинов. – К., 1961. – 352 с.
8. Логгінов Б.И. Лісове насіння та деревні розсадники / Логгінов Б.И., Кальной П.Г., Васильченко П.А. – К. : УАССН, 1960. – 212 с.
9. Малюгин Т.Т. Механизация лесокультурных работ // Лесокультурный опыт Боярского учебно-опытного лесхоза / Т.Т. Малюгин ; под ред. Б.И. Логгинова. – М. : Лесн. пром.-сть, 1968. – С. 275–288.
10. Маурер В.М., Зацарная Л.В. Рост и состояние семенного потомства сосны в эколого-географических культурах Боярской ЛОС/ В.М. Маурер, Л.В. Зацарная // Совершенствование лесного хозяйства и защитного лесоразведения : научные труды УСХА. – 1986. – С. 4–10.
11. Розширення термінів садіння лісових культур за рахунок використання сіянців з оптимізованою коренелистовою кореляцією / В.М. Маурер, П.Я. Мойсеєць // Наук. Вісник НУБіП України. – 2010. – № 152, ч. 2. – С. 247–252.
12. Никитин И.А. Некоторые вопросы агротехники выращивания / И.А. Никитин, И.И. Полубояринов, Н.И. Ониськив // Пути повышения продуктивности лесов. – К. : Урожай, 1965. – С. 106–115.
13. Овсянкин В.Н. Густота культур и ее биолого-лесоводственное значение / В.Н. Овсянкин, Ю.Н. Савич // Тр. ин-та л/х проблем Латвийской ССР. – Рига, 1956. – Т. XI. – С. 82–85.
14. Ониськив Н.И. Еловые культуры Прикарпатья / Н.И. Ониськив // Вестник сельскохозяйственной науки. – 1964. – № 7. – С. 101–106.
15. Ониськив Н.И. Создание лесных культур в Боярском учебно-опытном лесхозе / Н.И. Ониськив. – К. : УСХА, 1986. – 61 с.
16. Портной В.Н. Исследования способов раскорчевки лесосек под лесные культуры в свежих субориях Полесья : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. с.-х. наук / В.Н. Портной. – К., 1973. – 22 с.

17. Савич Ю.М. Ріст соснових культур залежно від їх густоти // Результати наукових досліджень по лісових культурах у Боярському дослідному лісгоспі / Ю.М. Савич. – К. : УАСГН, 1960. – С. 135–145.
18. Савич Ю.Н. Уникальный научно-исследовательский объект : информационное письмо / Ю.Н. Савич, А.А. Строчинский. – К. : УСХА, 1991. – 10 с.
19. Сагайдак С.І. Особливості внутрішньовидової мінливості сосни звичайної в культурах Київського Полісся залежно від географічного походження насіння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук / С.І. Сагайдак. – К., 2008. – 20 с.
20. Сбитна М.В. Генетичний потенціал популяцій сосни звичайної та його використання для підвищення продуктивності лісових насаджень Київського Полісся : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук / М.В. Сбитна. – К., 2009. – 24 с.
21. Фучило Я.Д. Плантаційне лісовирощування: теорія, практика, перспективи / Я.Д. Фучило. – К. : Логос, 2011. – 463 с.
22. Особливості росту географічних культур сосни звичайної у Боярській ЛДС / [Я.Д. Фучило, М.В. Сбитна, І.О. Пилипенко, М.І. Ониськів // Науковий вісник НАУ. – 2003. – Вип. 63. – С. 249–253.
23. Шмидт В.Э., Культуры сосны обыкновенной, заложённые летней посадкой сеянцев / В.Э. Шмидт // Лесокультурный опыт Боярского учебно-опытного лесхоза. – М. : Лесная промышленность. – 1968. – С. 106–108.
24. Шмидт В. Э., Лесные культуры в главнейших типах леса / В.Э. Шмидт. – М.- Л., Гослесбумиздат, 1948. – 132 с.
25. Юр М.В., Узагальнення виробничого досвіду по залісненню піщаних земель в Центральному Поліссі УРСР / М.В. Юр // Наукові праці Поліської АЛМДС. – Вип. 1. – К. : Урожай, 1962. – С. 21–23.

Охарактеризованы наиболее значимые объекты лесокультурного наследия ВП НУБиП Украины „Боярская ЛДС” и их современное значение. Предложен ряд мероприятий по поддержанию состояния существующих объектов и закладывания новых стационаров, с учетом глобальных и региональных вызовов настоящего времени.

Лесные культуры, лесокультурное дело, лесокультурное наследие, воссоздание лесов, лесовосстановление, лесоразведение.